

Ministerie van Defensie

Plein 4
MPC 58 B
Postbus 20701
2500 ES Den Haag
www.defensie.nl

> Retouradres Postbus 20701 2500 ES Den Haag

de Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Plein 2
2511 CR Den Haag

Onze referentie

BS2019004155

Afschrift aan

de Voorzitter van de Eerste
Kamer der Staten-Generaal
Binnenhof 22
2513 AA Den Haag

*Bij beantwoording datum,
onze referentie en betreft
vermelden.*

Datum 29-03-2019
Betreft Vragen van de leden Van Ojik en Diks (beiden GroenLinks) over niet
gemelde gebreken bij de F-35

Hierbij bied ik u de antwoorden aan op de schriftelijke vragen van de leden Van
Ojik en Diks (beiden Groenlinks) over niet gemelde gebreken bij de F-35. Deze
vragen werden ingezonden op 12 februari 2019 met kenmerk 2019Z02662.

DE STAATSSECRETARIS VAN DEFENSIE,

Drs. B. Visser

Antwoorden op vragen van de leden Van Ojik en Diks (beiden Groenlinks) aan de staatssecretaris van Defensie over niet gemelde gebreken bij de F-35 (ingezonden 12 februari 2019, kenmerk 2019Z02662)

1

Bent u bekend met het bericht "De JSF: een ongeluk in slow motion"?

Ja.

2

Zijn er nog niet opgeloste defecten aan de F-35A die niet aan de Kamer zijn gemeld in de voortgangsrapportages? Zo nee, waarom niet, en bent u bereid dit alsnog te doen?

De Tweede Kamer wordt op Prinsjesdag met de jaarrapportage geïnformeerd over het project Verwerving F-35. Naar aanleiding van de technische briefing door ambtenaren van het ministerie van Defensie en de Auditdienst Rijk (ADR) aan de vaste commissie voor Defensie (VCD) d.d. 25 april 2018, over de toekomstige informatievoorziening aan de Tweede Kamer aangaande het project Verwerving F-35, heeft de VCD vorig jaar besloten de frequentie van de voortgangsrapportages over het project naar eenmaal per jaar terug te brengen. Vooruitlopend op de nieuwe uitgangspuntennotitie heeft de VCD in 2018 te kennen gegeven de negentiende jaarrapportage in de geest van de technische briefing van 25 april 2018 te willen ontvangen (Brief inzake 'Overbrengen commissiebesluiten inzake informatievoorziening F-35', d.d. 17 mei 2018). Overeenkomstig dit besluit van de VCD en in de geest van de technische briefing door Defensie en ADR is de informatievoorziening van de nieuw vormgegeven jaarrapportage aangepast. De jaarrapportage over het project Verwerving F-35 is daarom geen exacte kopie of bundeling van buitenlandse rapporten, maar een rapport met (eigen en buitenlandse) ervaringen, inzichten en conclusies die van toepassing zijn op de Nederlandse F-35A's. Bij de opeenvolgende jaarrapportages zal de (gewijzigde) uitgangspuntennotitie voor het Groot Project Verwerving F-35, die Defensie d.d. 7 maart 2019 heeft ontvangen, richtinggevend zijn voor de informatievoorziening aangaande het project Verwerving F-35 naar de Tweede Kamer.

In de negentiende jaarrapportage (Kamerstuknummer 26488 nr. 443) d.d. 18 september 2018, is melding gemaakt van het jaarlijkse *Government Accountability Office* (GAO) rapport over het F-35 programma, getiteld "F-35 JOINT STRIKE FIGHTER: Development Is Nearly Complete, but Deficiencies Found in Testing Need to Be Resolved". In de voortgangsrapportage is de constatering benoemd dat de instandhouding van de F-35 vloot in de komende jaren verder moet verbeteren. Het GAO beveelt onder andere aan dat het JPO de maatregelen onderkent voor het garanderen dat de betrouwbaarheid en onderhoudbaarheid van de F-35 toestellen aan de programma-eisen voldoen. Het JPO onderkent het risico en neemt gerichte maatregelen om, in samenwerking met de industrie, betrouwbaarheid en onderhoudbaarheid verder te verbeteren.

3

Klopt het dat het boordwapen van de F-35A een onacceptabele afwijking naar rechts heeft, zoals door de Amerikaanse toezichthouder DOT&E is

vastgesteld? Zo ja, wat betekent dit voor de operationele inzet van de F-35A in Nederland, en wanneer wordt dit defect opgelost?

De geconstateerde afwijking naar rechts tijdens de testen is waargenomen bij het snelvuurkanon op verschillende Amerikaanse F-35A vliegtuigen die voor LOT10 zijn geproduceerd. Tijdens de Operationele Test en Evaluatie (OT&E) is deze afwijkingen niet bij het Nederlandse F-35A jachtvliegtuig vastgesteld. Het JPO treft nu maatregelen op het gebied van hard- en software die voor alle F-35A worden doorgevoerd. Door het tijdige herstel van eventuele afwijkingen wordt geen effect op de operationele inzet voorzien.

4

Klopt het dat het geautomatiseerde onderhoudssysteem van de F-35A dusdanige gebreken vertoont dat technisch personeel parallelle administraties bijhoudt vanwege een gebrek aan vertrouwen in het systeem? Op welke termijn is voorzien dat dit systeem naar behoren functioneert? Wat betekent dit voor de operationele inzet van het toestel?

Nederland maakt reeds enige jaren met eigen personeel gebruik van het Autonomic Logistics Information System (ALIS) van de F-35 en heeft daarmee de nodige ervaring opgedaan. Die ervaring zorgt ervoor dat bij Nederlands personeel voldoende kennis van en vertrouwen in het geautomatiseerde onderhoudssysteem is opgebouwd om geen parallelle administratie te hoeven bijhouden.

Dit wil niet zeggen dat het systeem perfect is. Zoals gemeld in eerdere jaarrapportages is het JPO continu bezig het onderhoudssysteem (ALIS) van de F-35 te verbeteren en capaciteiten toe te voegen. Dit vindt plaats aan de hand van kleinere en grotere software-updates die in de komende drie jaar worden uitgegeven. Voor de langere termijn wordt gewerkt aan een modernere systeemarchitectuur voor ALIS. De geconstateerde gebreken met betrekking tot ALIS hebben vooralsnog geen effect op de operationele inzet van Nederlandse toestellen.

5

Klopt het dat voor slechts vier van de acht doelstellingen van de F-35 met betrekking tot betrouwbaarheid en onderhoud er zicht is op het behalen van dat doel? Worden de overige doelstellingen nog behaald voordat het toestel door Nederland wordt ingezet? Zo nee, wat betekent dit voor de operationele inzet?

De F-35 wordt voor betrouwbaarheid en onderhoudbaarheid gemeten langs acht *metrics*. Volgens het jaarlijkse rapport over het F-35 programma van de Amerikaanse *Government Accountability Office (GAO)*, getiteld "F-35 JOINT STRIKE FIGHTER: Development Is Nearly Complete, but Deficiencies Found in Testing Need to Be Resolved", vallen vier van de acht *metrics* onder de norm. Het JPO werkt echter continu aan de verbetering van onderhoudbaarheid en betrouwbaarheid. Zo wordt het *Reliability and Maintainability Improvement Program* bijgewerkt om ervoor te zorgen dat de onderhoudbaarheid en betrouwbaarheid worden verbeterd. Daarnaast houdt het JPO een breder scala aan parameters bij voor het monitoren van de voortgang van het programma op

weg naar de belangrijkste mijlpalen. Deze parameters worden tijdens de Operationele Test- en Evaluatiefase (OT&E) geëvalueerd. Nederland is deelnemer van de OT&E fase. Er is op dit moment geen aanleiding te veronderstellen dat die belangrijkste mijlpalen, te weten de initiële operationele inzetbaarheid in 2021 en volledige operationele inzetbaarheid in 2024, niet worden gehaald. Deze mijlpalen worden in belangrijke mate bepaald door het behalen van operationele doelstellingen, opgeleid personeel en het succesvol afronden van bepaalde trainingsdoelstellingen.

6

Klopt het dat de IT-problemen bij het opstijgen van de F-35A dusdanige vertraging opleveren dat een F-16 sneller van de grond komt? Zo ja, wanneer worden deze IT-problemen opgelost? Wat zijn de consequenties voor de operationele inzet zolang de problemen niet zijn verholpen?

Op 31 januari 2019 heeft de Amerikaanse *Director, Operational Test and Evaluation* zijn jaarlijkse rapport uitgegeven: *The FY2018 DOT&E Annual Report*. Door de complexiteit van het ALIS ondervond een Amerikaanse eenheid tijdens de deployments problemen bij de vluchtvoorbereiding. Er wordt in het DOT&E-rapport melding gemaakt van het feit dat regelmatig meer tijd nodig was dan met het *legacy* vliegtuig (de vliegtuigtypen voor de komst van de F-35). Er wordt daarbij geen specifieke vergelijking gemaakt met de F-16. Het JPO heeft voor ALIS een plan opgesteld waarin capaciteiten aan nieuwe versies worden toegevoegd en geconstateerde tekortkomingen worden gecorrigeerd. Volgens planning wordt vanaf eind 2022 een modernere systeemarchitectuur van ALIS doorgevoerd.

Nederland neemt nu deel aan de operationele testfase. In de operationele testfase wordt onderzocht of het F-35A wapensysteem voldoet aan de eisen die zijn gesteld aan het toestel en het ondersteunende materieel-logistieke systeem. Eind dit jaar worden de resultaten van de operationele testfase verwacht.

7

Klopt het dat de Amerikaanse luchtmacht de raming voor de kosten van het onderhoud van de F-35A heeft verhoogd van 4 miljoen naar 7 miljoen euro per toestel per jaar? Wat is de Nederlandse raming en wordt die raming in navolging hiervan ook verhoogd?

Nee dat is niet juist. De Amerikaanse luchtmacht heeft de ambitie om de huidige raming voor de kosten van het onderhoud van de F-35A van circa 7 miljoen USD terug te brengen naar 4 miljoen USD per toestel per jaar voor 2041.

In de negentiende jaarrapportage over het project Verwerving F-35 is een totaal geraamd bedrag voor de F-35 exploitatie vermeld van € 312 miljoen per jaar. In september 2019 wordt de Kamer op Prinsjesdag met de jaarlijkse voortgangsrapportage geïnformeerd over de nieuwe raming voor de exploitatiekosten. De raming wordt herzien op basis van nieuwe inzichten (transitie, modificaties en de dollarkoers). Omdat de organisatie en bedrijfsvoering van de Amerikaanse en Nederlandse luchtmacht verschillen, zijn de ramingen niet te vergelijken.

8

Waarom acht u het een adequate invulling van de informatieplicht aan de Kamer om, zoals uw ministerie in reactie op het artikel van FTM heeft laten weten, kritische kanttekeningen van de Amerikaanse toezichthouders niet te melden aan de Kamer vanwege een "keuze om te komen tot een beknoptere jaarrapportage?" Kunt u toezeggen dergelijke kritische kanttekeningen voortaan wel mee te nemen in de voortgangrapportages?

Zie het antwoord op vraag 2.

9

Wanneer kunt u duidelijkheid leveren over alle verschillen tussen de contractuele eisen aan de F-35A en de daadwerkelijke prestaties?

Het JPO is met Lockheed Martin Aero bezig om inzicht te verschaffen in eventuele verschillen tussen contractuele eisen en daadwerkelijke prestaties. Dit proces is nog niet afgerond. De resultaten van de thans uitgevoerde IOT&E spelen daarbij eveneens een rol. Deze resultaten worden eind 2019 verwacht. Zodra er duidelijkheid is over eventuele verschillen zal dit worden gerapporteerd in de jaarrapportage over het project Verwerving F-35.

10

Om welke redenen kunt u nog niet aangeven hoeveel Nederland extra zal moeten betalen aan het moderniseren van de Nederlandse F-35A's naar Block 4? Wanneer gaat u deze duidelijkheid wel verschaffen?

Zoals in de jaarrapportage opgenomen, heeft Defensie vanaf het begin rekening gehouden met de stapsgewijze doorontwikkeling van de F-35A zodat het vliegtuig gedurende de gehele levensduur operationeel relevant blijft. Het moderniseren naar Block 4 is onderdeel van de ramingen zoals gemeld in de jaarrapportage van september 2018. Zodra er een actualisatie beschikbaar is van de ramingen voor het moderniseren naar Block 4, zal daarover gerapporteerd worden in de jaarrapportage over het project Verwerving F-35.

11

Bent u bereid om, in het licht van de bijna verdubbelende onderhoudskosten en stijgende kosten voor de modernisering van de Nederlandse F-35A-toestellen, uw besluit te herzien om het aparte financiële kader voor de verwerving van de F-35 te laten vervallen? Zo nee, hoe voorkomt u dan dat de stijgende kosten ten laste komen van het investeringsbudget voor andere zaken binnen de krijgsmacht?

Nederland stelt de raming van het JPO elk jaar bij op basis van eigen inzichten en ervaringen en hierover wordt gerapporteerd in de jaarrapportage. Moderniseringskosten zijn opgenomen in de ramingen van de meest recente jaarrapportage van september 2018 en zullen worden geactualiseerd op basis van de gegevens van het JPO. Met name componenten als personeelskosten en inrichting van operationele eenheden zijn niet te vergelijken tussen de Amerikaanse en de Nederlandse luchtmacht. De Nederlandse raming voor instandhoudingskosten laat thans geen stijging zien. Onvoorziene stijgingen en dalingen worden binnen Defensie volgens het reguliere proces geadresseerd.

Ik ben niet voornemens het kabinetsbesluit om het aparte financiële kader te laten vervallen te heroverwegen. Dit kader voor de verwerving van de F-35A is vorig jaar komen te vervallen vanwege de realisatiefase waarin het project zich bevindt en zodat valutaschommelingen bij het project beter kunnen worden opgevangen. De dollarkoersontwikkeling blijft een risico bij dit project, omdat nog niet alle verplichtingen zijn aangegaan, dat geldt zowel voor de aanschaf van vliegtuigen als voor de exploitatie. Voor het opvangen van valutaschommelingen op de investeringen is de in 2017 gecreëerde valutareserve binnen begrotingsartikel 6 Investeringsbeschikbaar.

12

Bent u bereid om geen stappen te zetten in het verwerven van additionele F-35A toestellen totdat volledige duidelijkheid bestaat over de gebreken van het toestel en de termijn waarop deze gebreken worden opgelost? Zo nee, waarom niet?

Nederland is sterk geëngageerd aan het F-35 programma. De laatste drie van de behoefte van 37 stuks worden in 2023 geleverd als onderdeel van een door het JPO af te sluiten meerjarig contract. Daarnaast heeft Defensie in het Nationaal Plan (Kamerstuknummer 28676 nr. 308) de intentie geuit additionele F-35A toestellen te willen aanschaffen als onderdeel van de vijf gestelde prioriteiten voor toekomstige materieelinvesteringen.

Vanwege de Nederlandse deelname aan de OT&E fase van de ontwikkeling van de F-35A is Defensie op de hoogte van eventuele gebreken van het toestel in de ontwikkelingsfase. Bij de ingebruikname van de F-35A door de Koninklijke Luchtmacht heeft Defensie de veiligheid van haar personeel voorop staan.

1) <https://www.ftm.nl/artikelen/jsf-ongeluk-in-slow-motion?share=1>